

УДК 72.03

Журибіда А.В.¹, Жаданова К.Ф.²

¹студ. гр. БАД-116 НУ «Запорізька політехніка»

²канд. техн. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

ХРАМОВЕ БУДІВНИЦТВО ЗАПОРОЖЖЯ В ПЕРІОД КОЛОНІЗАЦІЇ КРАЮ (1770-1801РР.)

У дореволюційній історії храмового будівництва південно-східної частини України в широкомасштабному ракурсі проглядаються два періоди: період часів козацтва (1576-1770 рр.) і імперський період (1770-1917 рр.).

Перехід одного періоду розвитку якогось явища до іншого передбачає, як правило, перехідну стадію. У нашому випадку цією перехідною стадією є час активного освоєння (колонізації) краю (1770-1801 рр.). На думку історика Н. Єременка, цю подію за масштабом можна порівняти з колонізацією американського Заходу.

У XVIII ст. нижнє Подніпров'я стало ареною боротьби Росії проти кримських татар і турків за вихід до південних морів. Військові дії

розтягнулися на довгі десятиліття. Значний успіх був досягнутий в ході першої турецької війни (1768-1774 рр.), що закінчилася укладенням Кучук-Кайнарджійського миру, за яким Туреччина змушена була відмовитися від своїх домагань на Північне Причорномор'я.

Вже в 1770 р. військові дії перейшли територію Запоріжжя і просунулися далі на південь. Території колишніх вольностей запорізьких козаків поступово покривалася мережею сіл, слобод, хуторів. Значна частина козаків ліквідованої в 1775 р. Січі оселилися в своїх же зимівниках, які з часом з ініціативи уряду були перетворені в казенні слободи.

Успішному вирішенню проблеми колонізації краю сприяло значною мірою будівництво церков, яке широко розгорнулося на нових землях. Перші церкви з'явилися в фортецях Дніпровської оборонної лінії. Так в Олександрівській фортеці вже 1772 році з'явилася перша похідна церква в ім'я Георгія Побідоносця. Рік по тому була побудована Свято-Покровська церква «інженерною командою з казенних лінійного відомства матеріалів за допомогою нежженого цегли». Через п'ятнадцять років церква виявилася тісною і старою, її розібрали, і на її місці в 1789 р. звели нову дерев'яну церкву того ж посвячення. Судячи зі збереженої фотографії, церква являла собою вежеподібний об'єм «в одну гору» з двома залами. У таких храмів немає ні головного, ні другорядного фасадів, вони розраховані на огляд з усіх боків. При будівництві, безумовно, використовувалися традиції козацьких Січових церков. У вигляді храму в якійсь мірі ще збереглися риси оборонної або сторожової споруди (рис.1)

Рис.1. Олександрівська Покровська церква (фото XIX ст.)

Відкриття нових парафій в Російській імперії регламентувалося в той час синодальним указом від 10 грудня 1770 р., який передбачав узгодження майбутнього будівництва в Синоді.

Наочну картину храмового будівництва Олександрівського повіту, заснованого в 1806 р., дає єпископ Феодосій (Макарієвський). За зазначений період часу на території повіту було побудовано: 2 церкви безпосередньо в Олександрівській фортеці, 5 церков в поміщицьких садибах і 11 – в казенних слободах. Всі церкви, крім однієї, були дерев'яні. В солдатській слободі під назвою Жеребець в 1787 -- 1792 рр. була збудована церква Миколая Чудотворця, у якої четверик (низ) був кам'яний, а склепіння і восьмерик (верх) -- дерев'яні. Але таким був тільки один храм.

У період колонізації краю, як і в часи козацтва, основним матеріалом для зведення церков було дерево. Не сприяла розвитку більш капітального кам'яного будівництва та обставина, що заселення краю здійснювалося в умовах політичної нестабільності: за першою турецькою війною прослідувала друга (1787-1791 рр.). Тільки мирний договір, підписаний в 1791 р. в Яссах остаточно звільнив Причорномор'я від турецької експансії.

Добившись права вирішувати питання будівництва церков на місці, без узгодження з Синодом, світська і духовна влада усунули будь-який вплив на храмове будівництво з боку імперії і надали йому можливість розвиватися в рамках звичних форм і понять. Так як серед населення спочатку переважав місцевий елемент, цей етап храмового будівництва в південно-східній Україні можна назвати посткозацьким.